

*Documentary Heritage
Документално богатство*

БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ, ДЕМОГРАФСКАТА, РЕЛИГИОЗНАТА И СТОПАНСКАТА ИСТОРИЯ НА СЕЛИЩАТА ПО ПОРЕЧИЕТО НА ВЪЧА ПРЕЗ ПОСЛЕДНАТА ЧЕТВЪРТ НА XV – XVI В.¹⁾

Дамян Борисов

*Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“,
филиал „Любен Каравелов“ – Кърджали*

Резюме. Приведените в текста преведени от няколко османски регистъра данни за селата по поречието на р. Въча за периода последната четвърт на XV – XVI в. дават възможност да се проследи в детайли развитието на демографските и религиозните процеси/промени в един сравнително слабо проучен в този период от Родопите.

Keywords: Ottoman registers, population, demography, settlements, confession

Обемът страници, посветен на Родопите в периода на османската власт, е вероятно достатъчен да се говори за обособено направление в общите проучвания върху историята на българите през този период. „Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“ на Стефан Захариев, издадено във Виена през 1870 г., поставя началото на фокусиран върху част от Родопите опит за научно представяне на основни проблеми, част от които дискуссионни заради своята моделност и модалност и до днес²⁾. В своята авторитетна и неизгубила в много отношения значение и до днес „История на българите“ Константин Иречек използва и дообогатява по-късно в „Пътни бележки за Средна гора и Родопските планини“ и „Пътуванията по България“³⁾ сведенията, изнесени от Ст. Захариев. През този и непосредствено следващия период обаче, по наблюдение на Стр. Димитров, доминират по-скоро проучвания, свързани с географията и етнографията на Родопите и населението ѝ, провеждани от Хр. Попконстантинов, Ан. Примовски, В. Кънчов и др. и засягащи предимно късните векове на османската власт⁴⁾. През 1903 г. В. Дечев в три поредни броя на сп. „Родопски напредък“ прави доста общ преглед на основните моменти в историята на планината до края на XVII в., придружен с обособена и обстойна микрогеография на „планините“⁵⁾. Двадесет и пет години по-късно се появява трудът му „Миналото на Чепеларе“, в известна степен

концептуално свързан с „Описанието“ на Ст. Захариев и доразвиващ по-отчетливо (от 1903 г.) темата за мюсюлманите скотовъдци, юруците, в историята на планината. От тук насетне няколко пъти са появили се до 1965 г. сборниците – „Родопа и родопската област“ (1923), „Родопа и родопската област“ (1935), „Из миналото на българите мохамедани“ (1960), „Родопите в българската история“ (1974), посветени на етнографията, фолклора, географията, историята, лингвистиката на Родопския край, в общи линии се придържат към основните проблемно-тематични кръгове. През 1965 г. започва издаването на „Родопски сборник“, където се появяват освен фундаментални научни разработки на Стр. Димитров, В. Мутафчиева, Б. Цветкова, П. Петров и др.⁶⁾ и систематичен превод и публикация на документи, осветляващи демографските, стопански и религиозни тенденции в историята на родопските българи в епохата на ранните векове на османската власт – Стр. Димитров, Б. Цветкова, Р. Стойков, Ст. Андреев, Ел. Грозданов⁷⁾. Своеобразно продължение на този сборник е периодиката “Rhodopica”, на чиито страници продължават приносите в историята на тази част от българските земи на освен част от горните автори и Р. Ковачев, Ст. Кендерова, К. Венедикова, Цв. Райчевска, Ст. Тодорова, М. Николчовска и пищещият настоящите редове⁸⁾. Разбира се, задължително трябва да бъде упоменат и Евг. Радушев, чийто траен интерес към историята на родопските българи е материализиран в неговите задълбочени проучвания⁹⁾.

Настоящото изследване има за цел да дообогати частично изнесената от османските описни регистри информация за селищата по поречието на р. Вьча¹⁰⁾ с надеждата, че в хронологичен ред експонирана и коментирана, тя ще даде възможност както да се очертаят статут, религиозно-демографски и стопански профили на отделните селища към конкретен момент в османската политико-икономическа действителност, така и да се проследи динамиката на тяхната промяна в диахронен план. Именно по такъв начин представена и възприета, информацията се превръща в ключ, който прави възможни проследяването и анализа на промененото и непромененото в локалните и регионалните селищни системи, респективно – в общностите, които хуманизират чрез тях всяко географско пространство, превръщайки го в културно.

Документите. Регистрите, от които са преведени и приведени данните за разглежданите селища, са следните¹¹⁾:

1. Подробен (муфассал) регистър на тимари, зиамети¹²⁾, мюлкове¹³⁾, чифлици¹⁴⁾ и вакъфи¹⁵⁾ върху част от територията на санджака¹⁶⁾ Паша – Османски архив при Министерски съвет на Република Турция (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) – Истанбул; Тапу тахрир (Tapu Tahrir) колекция, сигнатура, **ВОА, ТД 26** (нататък само ВОА, ТД). На страница 56 от копието с почерка на регистратора е записана бележка с година 895 по Хиджра¹⁷⁾ (**1489/90 г.**).

2. Проверовъчен (йоклама) регистър на тимари и зиамети на територията на санджаците Аладжа хисар (Крушевац), Сироз (Серес), Паша, Силистра, Видин,

Илбасан (дн. в Албания), Вълчитрън, Кюстендил, Призрен, Егрибоз (дн. о. Евбея, Гърция), Нигболу (Никопол), Охрид – Османски архив при Министерски съвет на Република Турция (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) – Истанбул; Малиеден мюдеввер (Malieden Müdevver) колекция, сигнатура **BOA, MAD 7** (нататък само BOA, MAD). С изключение на санджака Аладжа хисар последната фиксирана година от описа на който е 919 по Хиджра (1513/14 г.), което означава, че е описан между 918 – 919 г., описът на останалите вилаети е съставен между 918 и 921 г. по Хиджра (**1512/13 – 1515/16**);

3. Подробен (муфассал) регистър на тимари, зиамети, мюлкове, чифлици и вакъфи върху част от територията на санджака Паша със сигнатура **BOA, TD 77**. Най-ранната дата, записана в допълнителна бележка в описа, е 2 мухаррем 922 г.¹⁸⁾ по Хиджра (6. 02. 1516 г.). Най-късната дата, която трябва да се схваща като *terminus ante quem*, е 14 мухаррем 925 г.¹⁹⁾ по Хиджра (16. 01. 1519 г.); работната за този регистър година е **1516 – 1518 г.**

4. Подробен (муфассал) регистър на тимари, зиамети, мюлкове, чифлици и вакъфи върху част от територията на санджака Паша (по-късно очертаните географски параметри на казите²⁰⁾ Филибе (Пловдив) и Татар Пазаръ (Пазарджик)) със сигнатура **BOA, MAD 519** от **1525 г.**²¹⁾

5. Съкратен регистър на тимари, зиамети, хасове, чифлици, мюлкове, вакъфи на териториите на санджака Визе (дн. в Турция) и казите от лявото крило на санджака Паша със сигнатура **BOA, TD 370** от **1530 г.**²²⁾

6. Подробен описен регистър на тимари, зиамети, хасове и чифлици на териториите на казите Едирне (Одрин), Диметока (Димотика), Джиср-и Ергене, Фереджик (Ферес), Ипсала, Кешан, Къзъл агач (Елхово), Загра-и Ески хисар (Стара Загора), Филибе, Татар Пазаръ; сигнатура **BOA, TD 494** – работната за този регистър година е **1570 г.**²³⁾

7. Подробен описен регистър на вакъфски селища на територията на санджака Паша; сигнатура **BOA, TD 498** – работната за този регистър година е **1570 г.**²⁴⁾

8. Подробен описен регистър на тимари, зиамети, хасове и чифлици на териториите на казите Едирне, Диметока, Джиср-и Ергене, Фереджик, Ипсала, Кешан, Къзъл агач, Загра-и Ески хисар, Филибе, Татар Пазаръ; сигнатура **BOA, TD 1001** – работната за този регистър година е **1596 г.**²⁵⁾

9. Подробен описен регистър на вакъфски селища на територията на санджака Паша; сигнатура **BOA, TD 470** – работната за този регистър година е **1596 г.**²⁶⁾

Девин. Регистърът от **1489/90 г.**²⁷⁾ дава възможност за пръв път да бъдат приведени конкретни данни за селището, които да представят демографския му, религиозен и етнически (кодирани в антропонимията) профил, както и такива за локалното му стопанство чрез данъчната листа. Селото е представено като изцяло християнско; в него са регистрирани 14 ханета (домакинства)²⁸⁾ чрез опис на своите глави: Коил Стойо, за когото има запис, че дължи (или е платил) чифт бозан²⁹⁾ в размер на 75 акчета³⁰⁾; Райе (вер. Райо) Стано; Димитри Добрико; Брайко Димитри; Добро-

слав Драгино; Тодор Драгино; Вълко Рухан? (Рухат?); Димитри Рухан? (Рухат?); Брайо Рухан? (Рухат?); Рад – пришълец; негов син³¹⁾; Бельо, брат на Рухан? (Рухат?); Диман, брат на Богослав. Общата данъчна сума от селото е в размер на 850 акчета, формирана от облагане на зърнопроизводство, орехи, лен, ниабет и арусане, испенче. Интерес представлява фактът, че към тази година, както и към 1512/13 г., селото е административно отнесено към неопределеното (т.е. без конкретна административна дефиниция) Истанимака (Станимака, дн. Асеновград)³²⁾.

Както ясно личи от регистрирани глави на домакинства, десет от тях се групират в 4 семейно-родови гнезда: Димитри Добрико и регистрираният след него вер. негов син Брайко Димитри, Доброслав и Тодор Драгино, Вълко, Димитри и Брайо Рухан? (Рухат?) заедно със своя чичо Бельо, „брат на Рухан?“ (Рухат?) и записаният като пришълец Рад заедно със сина си. Обръщаме внимание на този факт, тъй като той представя реален, засвидетелстван и в други случаи, както ще имаме възможност да видим, модел на възникване на селище, като в този конкретен случай това би могло да бъде и хипотетична отправна точка за времето, в което това се случва. Интересен факт, върху който трябва да обърнем внимание, е и човекът, с когото започва описът на селото. Без, разбира се, да има категорични доказателства, ще предположим, имайки предвид по-специфичното му име, че се е преместил в съвсем близко отстоящото до Девин село Беден. Основанието за тази хипотеза е, че към 1516 – 1518 г. сред жителите на последното за записани последователно петима човека, вероятно братя, с патроним Коил³³⁾.

Оскъдната информация поради спецификата на следващия в хронологичен ред регистър представя Девин отново като тимарско селище с 14 домакинства към 1512 г. и 8 домакинства към 1513 г.³⁴⁾

Описът от 1516 – 1518 г.³⁵⁾ представя селището отново като тимарско, отнесено вече административно към неопределеното *Татар Пазарь* (Пазарджик) с допълнение, че жителите му са рупчосци.³⁶⁾ В него са регистрирани 25 домакинства, като интересно е, че 3 от тях са на свещеници³⁷⁾ – поп Костадин, поп Димитри и поп Стойо, шестима неженени християни³⁸⁾ и 2 вдовишки домакинства³⁹⁾. Към цитираната година местната икономика е представена в значително по-детайлизиран вид: облагането е върху добив на орехи, коноп, кошери, вино, внасяно отвън; отразени са традиционните данъци испенче⁴⁰⁾ и ресм-и арус⁴¹⁾. Облагането на зърнени обеми тук, както и в почти всички разглеждани в изложението случаи, е представено като данъчна ставка върху брой товарни коли (каруци)⁴²⁾. Дефинирана данъчна позиция е и облагането на две воденици, вероятно работещи целогодишно предвид размера на облагането им⁴³⁾; отразено е и облагане на валявица.

През 1530 г.⁴⁴⁾ селището е част от хаса на Аяс паша в казата Филибе; в уводната рубрика на регистрационната му матрица отново е записано, че жителите му са рупчосци. В него са регистрирани 21 християнски домакинства, двама неженени християни и едно вдовишко домакинство.

В периода 1550 – 1557 г. султан Сюлейман I (1520 – 1566) учредява своя вакъф за строежа и издръжката на комплекса Сюлеймание в Истанбул. Фондът на този вакъф оперира с приходи от няколко десетки селища на територията на съвременна България, едно от които е и Девин. Именно от вакъфски регистър от 1570 г.⁴⁵⁾ са и следващите данни за селото. Към тази година то е описано заедно със село Дерели (спорадичен запис; неустановено); административно е отнесено към каза Татар Пазаръ. Това е годината, към която за пръв път в Девин е регистрирана и мюсюлманска общност, представена от петима мюсюлмани. При трима от тях е налице патронимичен маркер за конвертизъм първо поколение, но практически и петимата са такива, тъй като двама от тях – Салих и Мурад – са записани като синове на Юнус (Ювеис), а самият Юнус (Ювеис) е конвертит първо поколение. Този пример илюстрира *par excellence* един от вариантите на религиозен конвертизъм на общностно ниво. Християнската общност е предствена чрез описа на 39 домакинства, едно от които е на цитирания през 1516 – 18 г. свещеник Димитър, и 8 вдовишки домакинства. При 11 от регистрираните пълнолетни мъже глави на домакинства има пояснение „негов (т.е. на предходния регистриран) брат (или син)“, което означава, че близо половината от описаните засвидетелствано са в общи семейно-родови гнезда. Към цитираната година вакъфският приход от Девин е в размер на 5100 акчета и е формиран както от необвързаните с конкретно производство/добив джизие⁴⁶⁾, испенче, ниабет и арусане, така и от воденици (три на брой), кошери, коноп, вино; облагат се отглеждани овце и свине.

В уводната рубрика на регистрационната матрица на селищния опис в регистрацията от 1596 г.⁴⁷⁾ номинативната и административна информация за селището повтаря дословно тази от предния опис. Броят на регистрираните мюсюлмани е отново същият (петима), но има основания да предположим, че конвертизмът постепенно разширява обхвата си – един от регистрираните мюсюлмани е цитираният по-горе Салих Юнус (Ювеис), след него е записан Ахмед Юнус (Ювеис), вероятно негов по-малък брат, който към 1570 г. не е бил пълнолетен, за да бъде регистриран; освен тях са регистрирани още трима, при двама от които – Мурад и Коркуд – конвертизмът първо поколение е маркиран с патронима Абдуллах. Петият, неженен (но пълнолетен) Али Мехмед, е вероятно синът на регистрирания 25 години по-рано Мехмед Абдуллах.

При християните се наблюдава рязко, почти двойно, нарастване броя на домакинствата – към цитираната година техният брой е вече 75; прави впечатление и относително големият брой неженени християни – 31 на брой. Вероятно точно демографските процеси, комбинирани с ограничен пространствено-производствен базис, са и причина при 11 от регистрираните християни да е наличен запис „в [село] Селча [е]“. Освен описаните при предната разглеждана регистрация производства/данъци ново към разглежданата година е облагането на зеленчукови градини. Общият данъчен приход от селото (5600 акчета) очевидно не нараства пропорционално на демографския тренд.

Беден. Първите данни, с които разполагаме и даващи възможност за детайлизиран поглед върху стопанско-демографския профил на селото, са от **1516 – 1518 г.**⁴⁸⁾ Административната локация на селото дословно е „спада към Рупчоз“. То е изцяло християнско и в него са регистрирани 17 домакинства, 8 неженени мъже и едно вдовишко домакинство. Анализ на антропонимията показва, че най-малко 16 от описаните глави на домакинства и неженени попадат в най-малко 4 семейно-родови гнезда: описът на селото започва с Радич Братослав, следван от тримата си сина – Вълко, Гьоргьо и Райо; шестима от регистрираните – Михаил, Димо, Станислав, Руско, неразч. име и Гьоргьо са с патроним Коил, което, както беше казано вече, ни даде основание да предположим, че са наследници на преселилия тук се от Девин Коил; трима от описаните – Тодор, Злат, Койо – са с патроним Райко, а двама – Дончо, неразч. име – са с патроним Бедьо; отделно от тях е записан и Бедьо Димо. Общата данъчна сума от селото в размер на 1924 акчета е формирана от облагане на производство на пшеница, ечемик, вино, коноп, лен; облагат се кошери, две воденици, свине, вино; начислени са и испенче и ниабет и арусане.

В синопсиса от 1530 г. селото не е отразено. За сметка на това обаче данни за него намираме в подробния регистър от **1525 г.**⁴⁹⁾ Те свидетелстват, че за период от около 7 – 9 години броят на домакинствата нараства почти двойно – към коментиранията година те са вече 30; броят на неженените намалява до четирима, а броят на вдовишките домакинства се повишава с едно. Прирастът на общността може да бъде обяснен както с естествени демографски процеси, така и чрез механичен такъв – четирима от новорегистрираните са отбелязани като „пришълец“. Производствената листа и стопанските обекти, формиращи данъчното задължение на селото, са без промяна; повишен е обемът му, който към коментиранията година е 2155 акчета.

Регистрацията от **1570 г.**⁵⁰⁾ представя селото като част от зиамет в каза Татар Пазаръ. В уводната рубрика на регистрационната му матрица са предадени два негови дублетни топонима – *Брезе* и *Дудине*. Годината на регистрацията представя за пръв път и двама мюсюлмани в Беден, които са конвертити първо поколение – Дурали и Али. Християнските домакинства са 18, а като неженен е описан само един. Данъчното облагане е върху редуцирана производствена листа, като натуралното облагане на зърнени обеми е заменено с парична равностойност.

В описа от **1596 г.**⁵¹⁾ административната и номинативната информация за селото повтаря тази от предната регистрацията. Прави впечатление увеличаването на броя на мюсюлманската общност – регистрирани са четирима мюсюлмани (сред които липсват описаните в предната регистрацията), като при трима от тях има патронимичен белег за конвертизъм първо поколение, но практически и четиримата са такива, тъй като единият от тях, регистриран като неженен – Курд Тургуд, е син на описания Тургуд Абдуллах. Християнските домакинства са 41 на брой, а неженените християни са 11. Само при един от регистрираните християни е на-

лична бележка „пришълец“, което може да е индикация, че демографският прираст е по-скоро резултат от вътреобщностни процеси, но е възможно „пришълец“ да регистрира и факт, възникнал не много преди регистрацията. За отбелязване е и антропонимична устойчивост сред християните – в четири от всички записи на имена се среща като собствено или презиме Радич, а в два от случаите – Братослав; друг често срещани имена извън конвенционалните адаптирани гръцки са и Рад и производните му Радослав и Радул. Стопанско-производствената ситуация повтаря тази от предната регистрацията; новообособена данъчна позиция е облагането на зеленчукови градини.

Настан. През 1489/90 г.⁵²⁾ селото е изцяло християнско. В него са описани 19 домакинства и четирима неженени християни. Както в разгледаните дотук примери, по-голямата част от регистрираните данъкоплатци проследимо се групират в семейно-родови гнезда. Поколенчески вероятно повтарящо се име, при едно от които дава възможност за опит за неговата реконструкция. По този начин ще онагледим конкретно и примери за антропонимията на общността. Предполагаме, че описаните Станул Герги и Братан, „негов брат“, са най-старите представители на рода. Освен тях намираме: Драгуш Станул, Димо Драгуш, Петко, „негов брат“ (т.е. на Димо Драгуш); Гюро (Геро) Драгуш, Дажбо[г]?, „негов брат“; Станислав Драгуш; Драгуш Драгне; Димитри Драгуш. Друго по-специфично име, което е засвидетелствано, е Доброя Гаго. Обособените данъчни позиции представят не дотам поликултурна местна икономика: освен традиционните данъци испенче и ресм-и арус се облагат обеми зърно и кошери, както и воденица, която вероятно не работи цялогодишно.

През 1516 – 1518 г.⁵³⁾ селото административно е отнесено към неопределеното Татарджък (Пазарджик); в уводната рубрика на регистрационната му матрица е отбелязано, че жителите му са рупчосци. Към цитираната година са описани 36 християнски домакинства и 18 неженени, т.е. броят на регистрираните домакинства нараства почти 2 пъти. Ако приемем, че бележката „пришълец“ при имената на двама от регистрираните маркира частично обяснението за това, то по-голямата част от тях е кодирана в броя на регистрираните неженени християни. Остойностените данъчни позиции, цитирани по-горе, се повтарят дословно с изключение на това, че десятъкът от обеми зърнопроизводство е заменен с паричната му равностойност, а броят на действащите воденици е нараснал на 3, от които две работят цялогодишно.

Съкратеният регистър от 1530 г.⁵⁴⁾ представя селото като тимарско в казата Татар Пазарь. В него са описани 45 християнски домакинства, петима неженени християни и 4 вдовишки домакинства. Тази регистрацията за пръв път показва наличието и на мюсюлманска общност в селото, представена от четирима неженени мюсюлмани. Поглед върху информацията 5 години по-рано, т.е. от 1525 г.⁵⁵⁾, дава възможност за опит за анализ на демографско-религиозната динамика. Към тази година броят на християнските домакинства е 42, а броят на неженените христи-

яни е 8. Разликата с данните от 5 години по-късно ясно показва, че става въпрос за встъпване в брак. Този конкретен пример, липсата на бележка „пришълец“ към имената на регистрираните с изключение на един, както и редуциране броя на неженените християни за период от 7 – 9 години, дава основание да се обясни съвсем точно демографският прираст на Настан. През 1525 г. са регистрирани вече четиримата мюсюлмани, фиксирани и през 1530 г. И четиримата са новоприели исляма и носят имената Ибрахим, Дурбалъ, Юсуф и Махмуд с маркиращия, разбира се, първо поколение конвертизъм патроним Абдуллах. Интересно е, че в данъчната листа като позиция с пояснение „по настоящем“, т.е. вече, е обособен данъкът ресм-и боюндурук⁵⁶⁾, релативен не просто само към мюсюлмани, но на база лични наблюдения при работата си с регистри, предимно към мюсюлмани номади (юруци). Подчертаваме този факт, тъй като ни се струва, че той дава един от категоричните отговори на въпроса как инорелигиозността се „придвижва“ вертикално в разглеждания (и не само, разбира се) район.

През 1570 г.⁵⁷⁾ селото е представено като част от зиамет в казага Тагарджък, а за жителите му неизменно се записва, че са рупчосци. В него са регистрирани вече 15 мюсюлмански домакинства, като 11 от описаните техни глави са дефинитивно представени като новоприели исляма. Сред имената на описаните мюсюлмани освен традиционните аработоранически личат и такива като Малкоч, Тургуд, Хъзър, които биха могли да се свържат по-скоро с традиционната тюркска антропонимична система. Християнските домакинства са 36, като до имената на четирима от записаните е отразено, че са в Лескова (дн. Лясково), а един – във Фотине (Фотиново). В тази регистрация за пръв път се появява и село **Грохотно**, за което към настоящата година е записано „спада към Настан“. В него са регистрирани 12 мюсюлмански домакинства, от които 4 на конвертити първо поколение, и 2 християнски – името на единия записан християнин Радич Тодор ни изкушава да предположим, че е свързан с цитирания по-горе род от Беден. Стопанско-производствената ситуация, експонирана през данъчната листа за двете села, почти напълно преповтаря цитираната досега; допълнението е облагане на вино, внасяно отвън.

Описът от 1596 г.⁵⁸⁾ представя Настан с 21 мюсюлмански домакинства, почти всички на новоприели исляма. Като изключим имената на регистрираните конвертити от предната регистрация, става ясно, че процесът на ислямизация е сравнително бърз. Християнската общност е представена чрез 27 домакинства и 7 неженени християни. Обособените данъчни позиции са отново: ресм-и чифт, испенче, парична равностойност на обеми зърнопроизводство, кошери, внасяно отвън вино, воденици, ниабет и арусане, стандартни сборни такси. В тази регистрация село **Грохотно** е вече със самостоятелен регистрационен профил. В него са описани 20 мюсюлмански домакинства, трима неженени мюсюлмани и 5 християнски домакинства, 4 от които са на двама бащи и техните синове, а петото на „пришълец“. Очаквано, производствената листа повтаря тази на Настан с изключение на облаганото внасяно вино⁵⁹⁾.

Михалково. Първите данни за селото са от **1516 – 1518 г.**⁶⁰ В уводната рубрика на регистрационната му матрица намираме запис „отделило се от с. Беден, отделно село е“, което ни кара да предположим, че е фиксиран факт, случил се не много преди цитираната регистрация. Селото е изцяло християнско, описани са 22 домакинства, петима неженени и едно вдовишко домакинство. Представената антропонимия, както в разгледаните досега примери, показва най-малко 5 семейно-родови гнезда. Данъчно-производствената листа е формирана от парична равностойност (вместо натурално взимане) на облагане върху обеми зърно, две работещи половин година воденици, пчели, вино, също внасяно отвън, коноп, испенче, ниабет и арусане.

През **1530 г.**⁶¹ селото е представено като тимарско в казата Филибе с уточнение, че [жителите му] са рупчосци. Отразени са 17 християнски домакинства, двама неженени и едно вдовишко домакинство. Справка с регистъра, съставен 5 години по-рано (1525 г.)⁶², показва, че леко заниженият демографски тренд е налице още тогава и се дължи на естествени демографски процеси, комбинирани вероятно с миграция.

Регистрацията от **1570 г.**⁶³ представя селото като част от зиамет в казата Филибе. Сред жителите му, отново определени като рупчосци, вече е записан и първият мюсюлманин – Хасан Абдуллах, който е конвертит първо поколение. Освен него са регистрирани и 18 християнски домакинства и четирима неженени мюсюлмани. Сред техните имена с най-висока фреквентност са Братан, Стайко, Новак, Велчо; срещат се и Грозьо, Драгослав, Марин, Петко Рус и пр. Обособените данъчни позиции са консервативни – разликата с първите цитирани за селото е облагането на свине.

25 години по-късно (**1596 г.**)⁶⁴ демографската снимка на селото показва общо завишаване на населението – мюсюлманските домакинства са 4 (описание през 1570 г. липсва), като три от тях са на конвертити първо поколение; регистрираният неженен мюсюлманин е син на единия от записаните нови мюсюлмани. Освен тях са описани 32 християнски домакинства, едно от които на „пришълец“, и 7 неженени християни. Общият приход от селото в размер на 1400 акчета е формиран от респ-и райет, испенче, парична равностойност на натурално облагане на зърнени обеми, воденица, свине, ниабет и арусане, други сборни такси.

Първото споменаване на **Селча** е в регистрацията от **1489/90 г.**⁶⁵ За съжаление, данните в нея са съвсем фрагментарни и не дават възможност за пълноценна интерпретация – две домакинства „от село Селиче“ са данъкоплатци, формиращи част от тимар, като и двете са на „пришълец“, което несъмнено говори за миграционна динамика към и преди този период.

Първата съвсем обобщена демографска картина на селото намираме с дата 20.06. **1512 г.**⁶⁶ Тя го представя като част от тимар в нахия Филибе; в него са описани 8 християнски домакинства и един неженен християнин. Данъчният му приход, съставляващ общия на тимара, е в размер 1736 акчета.

През **1516–1518 г.**⁶⁷⁾ в Селча „от Рупчоз“, какъвто запис намираме в уводната рубрика на регистрационната матрица, са описани 26 християнски домакинства, три от които на „пришълец“ и 9 неженени християни. От разглежданите тук селища Селча заедно с Беден са единствените, в които е засвидетелстван по стандартен начин чрез данъчната листа локален добив на зърнени култури – пшеница и ечемик. Другите обособени данъчни позиции са коноп, лен, вино, внасяно отвън, кошери, свине, воденици, ниабет и арусане, испенче. Общият приход от селото е в размер на 1805 акчета.

През **1530 г.**⁶⁸⁾ селото е представено като тимарско в казата Тагар Пазарь. В него са описани 37 християнски домакинства, трима неженени християни и вдовишко домакинство. Поглед върху описа от 1525 г.⁶⁹⁾ показва, че тази картина е вече факт и се дължи на естествени процеси.

През **1570 г.**⁷⁰⁾ в селото е регистрирана за първи път и мюсюлманска общност, представена от 7 домакинства и един неженен мюсюлманин, като всички описани са конвертити първо поколение. Християнската общност е представена от 18 домакинства, като петима от описаните са в непосредствена родствена връзка, а до имената на двама от останалите има запис „хаймане“, т.е. без постоянно местожителство. Прави впечатление, че облагането върху локално зърнопроизводство е заменено с традиционното в разглежданите примери облагане върху обеми зърно, вероятно внасяни отвън. Другите данъчни позиции са ресм-и чифт⁷¹⁾, испенче, ресм-и тапу⁷²⁾, ниабет и арусане, облагане на свине, кошери, воденица, вино, внасяно отвън, сборни такси.

Описът от **1596 г.**⁷³⁾ представя мюсюлманската общност нараснала. Регистрирани са 13 мюсюлмански домакинства и 8 неженени мюсюлмани, като десетима от общо регистрираните са конвертити първо поколение. Антропонимична съпоставка на мюсюлманите с регистъра от 1570 г. показва, че освен регистриране на едни и същи хора, вече са записани и техни пълнолетни синове. Засвидетелстван е и продължаващ конвертизъм, както и регистрация на синовете на новите (към 1596 г.) мюсюлмани като такива второ поколение. Впечатление прави и фактът, че до имената на трима има бележка, че са „от (т.е. плащат на) вакъфа на султан Баязид“, като един от тях е преселник от с. Куршова (вер. Осиково). Християнските домакинства в селото са 28, като за 5 от тях е записано, че са платци на вакъфа на „султан Сюлейман“, а за 7 – на вакъфа на „султан Баязид“. Общият приход от селото е в размер на 5500 акчета и е формиран от облагане на ресм-и чифт, испенче, обеми зърно, внасяни отвън, кошери, вино, внасяно отвън, сено, свине, ресм-и тапу, лен и коноп, зеленчукови градини, ниабет и арусане, други сборни такси.

Така представената информация за селищата дава възможност за извеждането на няколко основни наблюдения:

– общият демографски тренд, проследен през регистрациите на броя домакинства (християни и мюсюлмани) за XVI в., е възходящ. Внимателният про-

чит на данните за всяко село обаче показва, че устойчиво екстраполативен той е само за Девин (без незначителното намаляване на броя домакинства между 1516/18 – 1530). В периода 1530 – 1570 в три от разгледаните случаи (Беден, Селча и Михалково) броят на домакинствата намалява – за същия период техният брой се увеличава над 2 пъти в Девин; Настан също бележи прираст. В периода 1570 – 1596 всъщност е засвидетелствано почти двойно нарастване на броя домакинства във всички села с изключение на Настан. Разбира се, трябва да се отбележи и това, че с изключение на Девин останалите селища не успяват да се развият значително, като обяснението за това се крие най-вероятно в естествено ограничената от терена възможност за експанзивното му селищно-производствено овладяване;

– миграциите са също много добре засвидетелствани през целия разглеждан период. Повлияни от цитираното току-що заключение или по други причини, те не само представляват универсален рефлекс на човешките общности и общества за преодоляването на дефицити/наличност и кризи, но и очертават концепция, която представя конкретните разгледани селища като локална система;

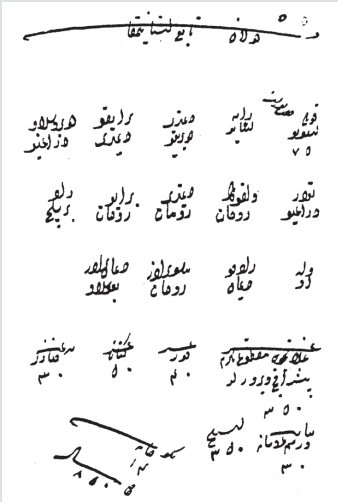
– разгледаните примери показват ограничен като производствен спектър и количество ресурс. Това личи не само в ограничените трафаретно повтарящи се данъчни позиции, инициализиращи местните добиви и преработка, но най-вече в облагането на зърнени обеми. Независимо дали ще приемем, че облаганите зърнени обеми (товарни коли) са производ на селищното аграрно пространство, или не (вносяни отвън)⁷⁴, първото, което веднага прави впечатление, е, че облагането е в парична равностойност на натурален обем, което вероятно индикира зърнен дефицит – независимо дали зърното е за посев, или за прехрана. Като доказателство в подкрепа на тази хипотеза бихме могли да приведем калкулираните от нас данни за броя товарни коли зърно, който се облага, за всяко от разгледаните селища за всяка от цитираните регистрации за XVI в. За годините 1516 – 1518, 1525, 1570 и 1596 данъчната ставка за всяка товарна кола във всички селища е 32 акчета. И тъй като регистраторът е записвал задължително общо дължимата сума от това облагане, става възможно изчислението (ако не точно, макар че в повечето случаи числата са цели, то поне приблизително) на зърнените обеми. Преди да представим обаче информацията, да припомним още веднъж акцентно, че локално производство на пшеница и ечемик, представено по стандартния начин в регистрационната практика (ясна дефиниция на производа и количество натурално вземане), е налице само за Селча и Беден през 1516 – 1518 и 1525 г. Във всички останали случаи, както за цитираните две села, така и за другите, облагането на зърнен обем е представено като „32 акчета на каруца; общо...акчета“. Без да утежняваме изложението излишно: Михалково – 20 каруци зърно (1516 – 1518), 18 каруци зърно (1525), 12 (1570), 7 (1596); Беден – 47 (1570), 29 (1596);

Девин – 24 (1516 – 1518), 20 (1525), 45 (1570), 6.75 (1596); Настан – 36 (1516), 42 (1525), 70 (1570), 68 (1596); Селча – 34 (1570), 104 (1596). Изкушение за валидирането на тенденциите, трасирани с цитираните данни, е привеждането на такива и за преработвателните мощности, свързани със зърното (брой и цикъл на работа на водениците), макар че в някои конкретни случаи този подход се опровергава: в Михалково през 1516 – 1518 г. са регистрирани 2 воденици, работещи половин година, през 1525 г. – също, през 1570 г. и 1596 г. вече е регистрирана една с половингодишен работен цикъл; в Беден през 1516 – 1518 г. и 1525 г. при засвидетелстван локален добив са записани 2 воденици, работещи целогодишно, а през 1570 г. и 1596 г. – отново две, но с половингодишен работен цикъл воденици. И опровергаващите примери: в Настан във всички цитирани регистрации са записани 3 воденици, работещи половин година, а в Девин, въпреки намаляване на обемите зърно, ако приемем логиката, изведена по-горе, за вярна, в първите три описа водениците са неизменно две, работещи целогодишно, а през 1596 г. са вече пет, от които четири целогодишни. Друг елемент от местната заетост, върху който искаме да обърнем внимание, е джелепкешанството. В Джелепкешанския регистър от 1576 г.⁷⁵⁾ в четири от разгледаните села са регистрирани джелепкешани: Селча – 1, Настан – 1, Девин – 4, Беден – 7. С изключение на един, който е конвертит първо поколение, всички са християни. Прави впечатление както сравнително малкият им брой, така и това, че с изключение на трима в Беден останалите са записани като „нови“, което вероятно означава, че този специфичен ангажимент е наличен в разглежданите селища преди 1576 г. и очевидно е в развитие. Обръщаме внимание на това не само заради 13-те регистрирани джелепкешани, но и заради предположението, предвид факта, че профилът на тази социална група е организатор на овцевъдство, че с последното пряко са заети хора от разгледаните села, което е напълно логично, предвид възможностите, които конкретното екологично пространство предлага. А това на фона, че в нито една от разглежданите регистрации, в нито едно от селищата, не е обособена като данъчна позиция облагането на глави овце чрез стандартни записи като *ресм-и агнам*, *адет-и агнам*, *ресм-и агъл* и пр.;

– както отлично се вижда от приведените примери, с изключение на Настан, където още през 1525 г. са записани първите мюсюлмани конвертити, за останалите селища 1570 г. е тази, в която за пръв път се появява мюсюлманска общност без никакво съмнение от новоприели исляма българи, доказано категорично чрез цитираните антропонимични примери. Коментираната вече данъчна ставка *ресм-и боюндурук*, както и специфичната тюркска антропонимия, срещаща се сред част от новоприелите исляма, още веднъж⁷⁶⁾ показва, че най-вероятно инорелигиозността е пренесена и по поречието на Вьча от юруците.

ПРИЛОЖЕНИЕ

BOA, TD 26, с. 103

с. Дьовлян, спада към Истанимака:

Коил Истойо - чифт бозан - 75 [акчета]; Райе (Раде) Истайо; Димитри Добрико (Добройко); Брайко Димитри; Доброслав Драгийо;

Тодор Драгийо; Вълко Рухат? (Рухан?); Димитри Рухат? (Рухан?); Брайо Рухат? (Рухан?); Рад - пришьлец;

негов (т.е. на Рад) син;¹ Радко Диман; Мильо? (Бельо?), брат на Рухан? (Рухат?); Диман, брат на Богослав.

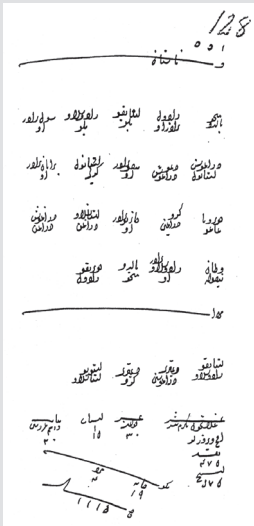
[ОБОСОБЕНИ И ОСТОЙНОСТЕНИ ДАНЪЧНИ ПОЗИЦИИ]:

десятьк от галат - дават по 25 акчета макту - 350 [акчета]; десятьк от [добив на] орехи - 40 [акчета]; десятьк от [добив на] лен - 50 [акчета]; десятьк от [добив на] коноп - [30 акчета]; ниабет и арусане - 30 [акчета]; испенче - 350 акчета.

ОБЩО [население]: - 14 ханета;

ОБЩО [приход от данъци] - 850 [акчета].

BOA, TD 26, с. 128

с. Настан

Михо Бальо; Радул, негов брат; Истайко Бельо; Радослав Бельо; Сул? (Сувул?), негов брат;

Драгуш Истанул; Димо Драгуш; Петко, негов брат; Истанул Герги; Братан, негов брат;

Доброя Гаго; Геро (Гюро) Драги; Дажбо(г), негов брат; Истанислав Драгне; Драгуш Драгне;

Диман Никола; Радослав, негов брат; Балдьо Михо; Добрико (Добройко) Радул.

НЕЖЕНЕНИ: Истайко Радослав; Димитри Драгуш; Димитри Геро (Гюро); Истайо Истанислав.

[ОБОСОБЕНИ И ОСТОЙНОСТЕНИ ДАНЪЧНИ ПОЗИЦИИ]: десѣтък от галат - дават по 25 акчета макту - 475 [акчета]; воденица – 1 – 15 [акчета]; ниабет и арусане - 20 [акчета]; испенче - 575 [акчета].

ОБЦО [население] - 19 ханета; неженени - 4
ОБЦО [приход от данъци] – 1115 [акчета].

БЕЛЕЖКИ

1. Изследването е в рамките на проект „Конструиране на религиозни и културни идентичности сред етноконфесионалните общности в Средните Родопи“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към ПУ „Паисий Хилендарски“.
2. Захариев, Ст. Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишка каза. Виена, 1870 г., фототипно издадена през 1973 г.
3. Иречек, К. (1978). История на българите, с поправки и добавки от самия автор. София. Idem. (1974). Пътувания по България. София.
4. Димитров, Стр. (1965). Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и долината на Места през XV – XVII в. В: Родопски сборник, 1, 69 – 109.
5. Дечев, В. (1903). Овцевъдството въ Средните Родопи. В: Родопски напредък, год. I, кн. I, II, III.
6. Мутафчиева, В. (1965). Към въпроса за статута на българското население в Чепинско под османска власт. – В: Родопски сборник, т.1; Димитров, Стр., Демографски..., Idem, Управниците на Ахъ Челеби. В: Родопски сборник, т. 4/1976; Петров, П. (1965). Български летописни сведения за помохамеданчването в Чепино. В: Родопски сборник, т.1; Цветкова, Б. (1965). За стопанския облик и за феодалните задължения на някои селища в Родопите и прилежащите райони през XV – XVII в. – В: Родопски сборник, т.1 и др.
7. Андреев, Ст. (1969). Откъс от регистър за ленните владения в Западните Родопи, Югоизточен Пирин и Демирхисарско. В: Родопски сборник, т. 2, Idem. Турски документи за Смолянско и прилежащите райони през XVII в. В: Родопски сборник, т.4/1976; Димитров, Стр., Стойков, Р. (1965). Откъс от регистри за ленни владения в Западните Родопи и Серско. В: Родопски сборник, т.1; Димитров, Стр. Документи за положението на населението в Разложка каза. В: Родопски сборник, т.1/1965 г., Idem, Документи за икономическото положение на Смолянско през XVII – XIX в. В: Родопски сборник, т.1/1965 г.; Цветкова, Б. (1965). Френски пътешественици от XV – XVIII в. за Родопската област и прилежащите ѝ Беломорски краища. В: Родопски сборник, т.1; Грозданова, Ел. (1983). Османотурски документи от архивната сбирка на гр. Белово. В: Родопски сборник, т.5.

8. Ковачев, Р. Новопостъпили османотурски описи като извор селищната система, населението и административното деление на Родопите (вт. 1/2 на XV – нач. на XVI в.). *Rhodorica*, 1/1999, Idem. Новопостъпили османотурски описи като извор селищната система, населението и административното деление на Родопите, ч.2 (вт. 1/2 на XVI в.). *Rhodorica*, 1 – 2/2002, Idem. За хората в едно българско селище – Девин през XVI в. *Rhodorica*, 1/2007; Кендерова, Ст. (2002). Нов извор за соколарите от с. Драгиново, Велинградско. *Rhodorica*, 1 – 2; Димитров, Стр. (1998). Примикюри в Родопите през XVI в. *Rhodorica*, 1; Idem. Ще имаме ли научни позиции по проблемите на ислямизацията и съдбините на българите мохамедани. *Rhodorica*, 1/99; Венедикова, К. Епиграфски паметници от Крумовградско. *Rhodorica*, 1/99; Райчевска, Цв. Житието на Рустем баба. *Rhodorica*, 1/99, Николчовска, М., Тодорова, Ст. Мюсюлмански култови паметници в Източните Родопи. *Rhodorica*, 1/99; Грозданова, Ел., Андреев, Ст. (2002). Из Родопите без граници. *Rhodorica*, 1 – 2; Грозданова, Ел., Андреев, Ст. (2002). За и против хрониката на поп Методи Драгинов – без пристрастия и предубеденост. *Rhodorica*, 1 – 2; Борисов, Д. (2007). За ранната история на вакъфа на Ахъ Челеби. *Rhodorica*, 1, 231 – 241.
9. Радушев, Ев. (1998). Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV – XVIII в. (опит за преосмисляне на устойчиви историографски модели). Историческо бъдеще, 1; Idem. (2005). Помаците – християнство и ислям в Западните Родопи с долината на р. Места XV – 30-те год. на XVIII в. Част I. София.
10. Пълен превод на антропонимичните и финансово-производствени листи за Девин и Настан от регистрите BOA, TD 77 и BOA, TD 494 (498), както и за Грохотно в BOA, TD 494 виж у Ковачев. Р. Девин..., 217 – 229.
11. Използвам възможността да благодаря на д-р Григор Бойков за предоставените ми дигитални копия на описите. Копия на регистри със сигнатури BOA, TD 26, BOA, TD 77, BOA, TD 370, BOA, TD 494, BOA, TD 498 се съхраняват и в Ор. отд. на НБКМ. Вж: Радушев, Евг., Ковачев, Р. (1996). Опис на регистри от истанбулския османски архив, София.
12. С термините тимар (до 19 999 акчета), зиамет (20 000 – 99 999 акчета) и хас (над 100 000 акчета) се обозначават данъчни отчисления, обикновено от цели селища, но и от част от домакинствата на някое селище, които съставят годишните възнаграждения съответно на редовия състав, средния и висшия команден ешелон на спахийската конница (т.е. т. нар. тимарска система), а в някои случаи, по принципа „номинация по аналогия“ се използват за фиксиране на годишни възнаграждения на други административни позиции. Освен „тимарски“ хасове съществуват и султански хасове, постъпленията от които съставят личния апанаж на владетеля.
13. Термин, който се превежда като „собственост“. В османската юриспруденция съществуват термините „истински мюлк“ и „неистински мюлк“. Първият обозначава безусловната частна собственост, която всеки пода-

- ник, без значение от религиозната си принадлежност, е притежавал в границите на селището, където живее. Вторият термин, обхващащ най-вече т. нар. поземлени мюлкове, обозначава правен компромис (тъй като земята в европейските провинции на Османската империя е по подразбиране държавна), с който се допуска учредяване на ограничено вещно право на няког върху държавна земя, в най-общия смисъл на понятието.
14. Термин от т. нар. аграрни категории, чието съдържание варира през вековете.
 15. Благотворителна фондация, която генерира и оперира с имущество и/или приходи от имущество, дейността на която е с широк спектър на приложимост.
 16. Санджак/лива – следващата след бейлербейлика в низходящ ред провинциална военно-административна единица, начело на която е санджакбей (мир-и лива). Санджакът Паша, първоначално с център Пловдив, а впоследствие – София, е най-големият, обособен на Балканите. В него влиза територията на юг от Стара планина и Македония.
 17. Мюсюлманското летоброене, което започва от 16.06.622 г., когато Пророкът Мохамед (Мухаммад) е принуден да напусне (оттегляне – hicra) Мека и да се премести в Медина заедно с първите свои последователи (мухаджири).
 18. BOA, TD 77, с. 733.
 19. С. 833, 844.
 20. Каза – основната провинциална административна единица, подведомствена на кадия.
 21. Информацията от този регистър, обобщена и актуализирана към 1530 г., е предствена в следващия цитиран със сигнатура BOA, TD 370.
 22. В настоящото изследване е използвано факсимилето в 370 numaralı Muhâsebe-i vilâet-i Rum-ili defteri (937/1530), с. I, Ankara, 2001.
 23. Датиран по 370 numaralı Muhâsebe-i vilâet-i Rum-ili defteri (937/1530), с. I, Ankara, 2001, р. 37. Най-ранната дата, на която попаднахме при цялостно обследване на регистъра, е при допълнително вписана бележка в него от 979 г по Хиджра (1571 г.), с. 198. При описите на казите Филибе и Татар Пазаръ има няколко по-късни бележки с почерк, различен от този на регистратора: 22 реджеб 987 г. по Хиджра (14. 09. 1579 г.), с. 209; 985 г. по Хиджра (1577/78 г.), с. 541; 3 рамазан 997 г. по Хиджра (16. 07. 1589 г.), с. 566, 648, 649, 665; 22 зилхидже 982 г. по Хиджра (11. 04. 1575 г.) и 29 мухаррем 984 г. по Хиджра (28. 04. 1576 .), с. 709, 712, 713, 714.
 24. Датиран по 370 numaralı Muhâsebe-i vilâet-i Rum-ili defteri (937/1530), с. I, Ankara, 2001, р. 37.
 25. Аргументирана датировка в: Бойков, Гр. (2008). Татар Пазарджик – от основаването на града до края на XVII в. София, 73 – 75.

26. Това е реципрочната на тимарската от 1596 г. вакъфска регистрация.
27. BOA, TD 26, с. 103.
28. Персийски термин, който означава дом, къща. В османската данъчна практика – най-малката данъчнозадължена единица. В разглеждания тип регистрации от XVI в. хане е и демографска категория – нуклеарно семейство, т.е. брачна двойка с живите си деца.
29. С този термин, чийто буквален превод е развалено стопанство, се назовава данък от структурата на тимарските такива, който селянинът, напуснал селото, в което живее, изплаща като усреднено 3-годишно обезщетение заради риска стопанството, което е обработвал, да остане необработено и неформиращо данъчно отчисление.
30. Основната монетна единица в Османската империя до XVII в.; от последната четвърт на XVI в., в резултат на силното си обезценяване, в продължение на близо столетие тя има отчетно номинална стойност. През 1691 г. е заменена с гуруш (грош)
31. Това е буквалният запис; липсва име.
32. Този и други подобни, но спорадични, примери (както и съвсем нелогични като например този със с. Баня, общ. Панагюрище, за което през 1516/18 г. е записано, че „спада към Истанимака, в нахия Татар пазарь“ свидетелстват както за факта, че дн. Асеновград в първото столетие на османската власт е бил осмислен като административен център (което все пак би могло да е логично, когато става дума за села в Родопите), така и за структуриращата се (и поради това изглеждаща абсурдно на моменти) административна провинциална организация, колкото следваща, толкова и маркираща овладяването на завладяното пространство.
33. Виж информацията за Беден.
34. Бележките, удостоверяващи това, са съответно от 21.07.1512 г. и 18.06.1513 г. – BOA, MAD 7, с. 93, 96.
35. BOA, TD 77, с. 773
36. Рупчозлар (rupçozlar) букв. рупчосци; название с неустановено съдържание, релативно единствено към селища в Родопите между (и по теченията на) реките Въча и Чепеларска; съществува, макар и с ниска фреквентност, и административна дефиниция „нахия Рупчоз“.
37. Без да можем да обясним наличието на толкова свещеници в сравнително малкото селище, ще допълним, че има още по-озадачаващи примери: през 1489/90 г. в Богутево, в което са записани 22 домакинства, за регистрирани цели шестима свещеници.
38. Регистрацията на пълнолетните, но неженени мъже – християни и мюсюлмани – се прави с оглед редуцираното им данъчно облагане.
39. Регистрацията на вдовишките домакинства се прави с оглед редуцираното им данъчно облагане.

40. Данък от структурата на тимарските отчисления, плащан от немюсюлманите, обикновено в размер на 25 акчета; наричан често „поземлен данък“.
41. Арусане или ресм-и арус е такса за женитба.
42. Този факт, колкото и на пръв поглед да изглежда незначителен като информация, представя де визу реалните екзистенциални възможности/потребности на общността. Независимо дали се касае за обем зърно, произведен на място, или такъв, внесен от другаде, приемаме, че проследяването му, както ще бъде направено, обуславя и представя конкретни перспективи пред нея.
43. Прието е да се смята, че целогодишно работещите воденици се облагат с 30 акчета, а тези, които са с половингодишен работен цикъл, с 15 акчета.
44. BOA, TD 370 с. 89
45. BOA, TD 498, с. 313 – 314
46. Джизие или харадж; с джизие се облагат пълнолетните мъже монотеисти немюсюлмани (юдеи и християни) в Света на исляма (Дар юл-ислам), т.е. в ислямските държави. В Османската империя това е регулярен основен данък в структурата на фискалните приходи, относителната част на който в тях в средата на XVII в. достига до $\frac{1}{4}$. От края на XVII в. се събира погловно, т.е. персонално.
47. BOA, TD 470, с. 321 – 322.
48. BOA, TD 77, с. 765.
49. BOA, MAD 519, с. 280 – 281.
50. BOA, TD 494, с. 791.
51. BOA, TD 1001, с. 802 – 803.
52. BOA, TD 26, с. 128.
53. BOA, TD 77, с. 787 – 789
54. BOA, TD 370, с. 112.
55. BOA, MAD 519, с. 310.
56. Такса от структурата на тимарските отчисления, съдържанието на която е дискуссионна: разглежда се като еквивалент на ресм-и бенак при някои военнопомощни или професионално обособени групи хора (мюселеми, маслари, юруци, кюреджии – вид рудари), които се занимават със земеделие в тимарска земя, или облагане вместо задължение за предоставяне на волски коли са транспорт. Информацията за нейния размер е също разпосочна – от 2 акчета в санджака Паша до 12 акчета в санджака Кютахия.
57. BOA, TD 494, с. 786 – 787.
58. BOA, TD 1001, с. 797.
59. Под линия, се изкушава да дадем информация и за възникването на днешното село Ягодина, наложилият се турски топоним на което до преименуването му е Балабанлар (букв. Балабановци). Конкретната причина

за това е работната хипотеза, че възникването му е свързано с преселване на хора от с. Грохотно. В регистрацията от 1596 г. след описа на Настан и Грохотно е записано „село Новасил (т.е. ново село) с друго име Балабанлъ, извън дефтера е (т.е. включено в регистрацията за пръв път), на рида (хребета) Деспот (т.е. Доспат)“ – ВOA, TD 1001, с. 798. Разбира се, първото нещо, което прави впечатление, е водещият топоним, който не само индикира времево възникването на селището (между 1570 – 1596), но е и с българославянски произход. В него са описани 11 мюсюлмански домакинства и четирима неженени мюсюлмани, като двама от регистрираните са конвертити първо поколение, но след единия от тях – Балабан Абдуллах, който е вероятно епоним на селото, са регистрирани още петима мюсюлмани с презиме „Балабан“, които вероятно са негови синове, също конвертити първо поколение). Допускайки, разбира се, вероятността от случайно съвпадение, все пак ще споменем, че в поименния опис на Грохотно от 1570 г. антропонимът Балабан се среща 3 пъти – Балабан Абдуллах и Мехмед Балабан (вер. негов пълнолетен син), както и Балабан Мустафа. В регистрацията след четвърт век (1596 г.) цитираните мюсюлмански имена липсват в описа на Грохотно, но пък първите две от тях се срещат в описа на Новасил/Балабанлъ заедно с тези на Мустафа Балабан, Искендер Балабан, Ибрахим Балабан и Пири? Балабан. Последните вероятно са непълнолетни (към 1570 г.) или по-късно родени синове на Балабан Абдуллах, които семейно са напуснали Грохотно и са (съ)основали дн. Ягодина. Косвено доказателство, че това се е случило не много скоро преди 1596 г., а по-скоро не много след 1570 г., е позицията им в антропонимичната листа – през 1596 г. преди семейно-родовото гнездо Балабанлар вече са описани 7 други мюсюлмани, част от които неженени, а други – глави на домакинства.

60. ВOA, TD 77, с. 768.

61. ВOA, TD 370, с. 93.

62. ВOA, MAD 519, с. 283.

63. ВOA, TD 494, с. 563.

64. ВOA, TD 1001, с. 574 – 575.

65. ВOA, TD 26, с. 139.

66. ВOA, MAD 7, с. 93.

67. ВOA, TD 77, с. 765 – 766.

68. TD 370, с. 110.

69. ВOA, MAD 519, с. 281.

70. ВOA, TD 494, с. 789.

71. Ресм-и чифт (или ресм-и бенак или ресм-и мюджеред; в пълен вариант: ресм-и чифт ве бенак ве мюджеред) – реципрочният на испенче поземлен данък, който плаща мюсюлманската рая в зависимост от това дали обработва пълен чифт земя, по-малко от половин чифт (бенак) или е неженен пълнолетен (мюджеред); назоваван и с обобщаващото ресм-и райт.

72. Такса от структурата на тимарските отчисления, верифицираща движението на ограниченото вещно право върху поземлен участък от страна на раята.
73. ВOA, TD 1001, с. 800 – 801.
74. Макар че този детайл съвсем не е без значение.
75. ИБИ, т. (ТИБИ, т.), с. 86.
76. Мутафчиева, В. Към въпроса за статута на българското население в Чепинско. В: Родопски сборник, 1/65, 115 – 126.

**SOME REMARKS ON THE DEMOGRAPHIC, RELIGIOUS
AND ECONOMIC HISTORY OF THE SETTLEMENTS ALONG
THE RIVER VACHA DURING THE LAST QUARTER
OF THE 15TH CENTURY – 16TH CENTURY**

Abstract. This study aims to trace in detail the development of demographic and religious processes in the settlements along the river Vacha during the last quarter of the 15th century – 16th century using data from Ottoman registers.

✉ **Dr. Damian Borisov, Assist.Prof.**
University of Plovdiv, “Lyuben Karavelov” Branch - Kardzhali
26, Belomorski Blvd.
6600 Kardzhali, Bulgaria
E-mail: damian_borisov@abv.bg